

https://doi.org/10.52754/16947673_2024_35_5

«Куранды» андап түшүнүү методу

Арипов Ниязали Турдалиевич

Теология илимдеринин доктору (PhD),

Ош мамлекеттик университети, Ош ш., Кыргызстан,

E: mail: niyazali.aripov@gmail.com,

Scoups ID: 59124980300.

ORCID:0009-0000-7213-417X

Аннотация. «Куранды» туура түшүнүү үчүн зарыл болгон методдору өздөштүрүү максатка ылайыктуу болот. Ар бир тармакта жазылган эмгектин өзүнө ылайыктуу ык-жолдору жана методдору болгондой, «Куранды» да түшүнүү үчүн анын өзүнө тандык болгон методдорун таанып-билүү жана практикалык мааниде өздөштүрүү көндүмү менен ишке ашат.

Ошол эле учурда төмөнкүлөрдү билүүбүз кажет:

- «Курандын» жер бетине келүүсү;
- Пайгамбар аркылуу адамзатка жеткирилүүсү жана барактарга жазылуусу;
- Пайгамбар өзү баш болуп, сахабалардын жана башка ар бир Куран жаттоочунун жадында жатталып сакталуусу;
- ичиндеги темалардын башка китептерге окшобогон таризде берилиши, өзгөчө бир орунга ээ болуп саналат.

Биздин бул илимий изилдөөбүздүн негизги багыты, мына ушул айтылган өзгөчөлүктөрдү чагылдырган мисалдар менен «Курандын» маани-мазмунун так жеткирүү жана түшүндүрүү методдорун ачып берүү болот. Бул методдор жыйнагын ачык-так түшүндүрүү үчүн белгилүү окумуштуулардын эмгектеринен өрнөктөрдү сунуштайбыз.

Түйүндүү сөздөр: Куран, метод, тафсир, түшүнүү, фикх, тафсир, хадис, вахий.

Метод понимания «Корана»

Арипов Ниязали Турдалиевич

Доктор Теологических наук (ThD),

Ошский государственный универсиет, город Ош,

Кыргызстан,

E: mail: niyazali.aripov@gmail.com,

Scoups ID: 59124980300.

ORCID:0009-0000-7213-417X

Аннотация. Для достижения определенных целей необходимо освоить методы для правильного понимания Корана. Как каждая область деятельности имеет свои методы, так и понимание «Корана» достигается путем знакомства с его уникальными методами и овладения ими в практическом смысле.

При этом нам необходимо знать следующее:

- Появление «Корана» на Земле;

- Ее передача человечеству через Пророка и запись на бумажных страницах:

- Необходимость знания содержания священной книги самим Пророком, и не только его сподвижниками, но и каждого другого человека, изучающего Коран;

- особое место занимает изложение священной книги в необычном формате.

Основное направление наших научных исследований – раскрытие способов точной передачи и объяснения смысла Корана на примерах, отражающих эти особенности. Чтобы наглядно объяснить этот сборник методов, предлагаем примеры из работ известных ученых.

Ключевые слова: Коран, метод, тафсир, понимание, фикх, тафсир, хадис, вахий.

Method of understanding the “Quran”

Aripov Niyazali Turdalievich

Doctor of Theology (ThD),

Osh state university, Osh city, Kyrgyzstan,

E: mail: niyazali.aripov@gmail.com,

Scoups ID: 59124980300.

ORCID:0009-0000-7213-417X

Annotation. To achieve certain goals, it is necessary to master methods for correct understanding of the “Quran”. Just as every field of activity has its own methods, so the understanding of the “Quran” is achieved by becoming familiar with its unique methods and mastering them in a practical sense.

In doing so, we need to know the following:

- The appearance of the “Quran” on Earth;

- Its transmission to humanity through the Prophet and recording on paper pages:

- The need for knowledge of the contents of the holy book by the Prophet himself, and not only by his companions, but also by every other person studying the “Quran”;

- A special place is occupied by the presentation of the holy book in an unusual format.

The main direction of our scientific research is to discover ways to accurately convey and explain the meaning of the "Quran" using examples that reflect these features. To clearly explain this collection of methods, we offer examples from the works of famous scientists.

Key words: the "Quran", method, tafsir, understanding, fiqh, tafsir, hadith, wahiya.

Киришүү

Кайсы бир тармактагы актуалдуу маселени изилдөөнүн жол-жобосу жана ага жетүүнүн усул-ыкмасы метод деп айтылат. Ал эми методология болсо, метод жана усул ыкмалардын жыйындысы, аларды изилдөөдөгү техникалык жана теориялык дисциплинасы болуп саналат (Sevizci, 2000, б. 647).

Ислам илимдеринин мисалында карасак, фикх, тафсир же хадис дисциплиналарын окуу жана окутуу үчүн пайдаланылуучу ык-усулдарды керектүү жол картасы катары кабыл алсак болот. Андыктан, аалымдардын ар бири изилдеп-талдап, аныктап берген жеке ык-усулдары топтолуп, үйрөтүү этаптарынан турган, өзгөчөлөнгөн окутуу методикасы келип чыгат. Макалада «Куран» тарыхын билүү, «Куранды» таанып билүүгө түз байланыштуу илимдер, «Курандын» Мусхаф абалына келтирүү, «Курандын» ички түшүнүү методикалары каралат.

Жыйынтыктап айтканда, «Куранды» чечмелөө усулун жана тафсирин бир гана тафсир жана «Улүүмүл Куран» эмгектеринен же ислам илимдер алкагынан гана издөө жетиштүү эмес. Аны талдоо, чечмелөө иштерин жогорудагы ык-усулдардан башка, мусулман дүйнөсүнүн жашоо маданиятынан, искусствосунан да издөө зарылдыгы бар.

Макаланын актуалдуулугу. “Куранды» ар тараптуу таанытууну максат кылган жана аны туура таанып билүү үчүн болгон аракеттер көп, анда колдонулган ык-усулдар да арбын. Макалада «Куранды» толук өздөштүрүүдө ««Куранды» «Куран» менен тафсирлөө методун» колдонуу эффективдүү экендиги иликтенет. Анткени, “Куран” Жараткандын буйругу менен менен түшкөн. Демек, «Куранды» чечмелеп түшүндүрүүдө ички ык-усулдардын манилүүлүгү жогору.

Издөө объектиси, материалдары жана методдору

«Куранды» чечмелеп түшүндүрүүнү негизги максат кылган тафсир предметин окутуунун да ыңгайлуу, тандалма методдору бар.

Буларды, негизинен, төрт бөлүмдө көрсөтүүгө аракеттенебиз:

I. **«Куран» тарыхын билүү - Курандын вахийлик жолу**

«Куранда» Шура сүрөсүнүн 51-аятында Аллахтын, бир инсан менен үч түрдүү сүйлөшүүсүн белгилейт. Аяттын мааниси мындай: «Аллах бир инсан менен бир гана вахий жолунда же көшөгө артында сүйлөшөт же бир элчи жиберет жана уруксаты менен каалаганын вахий кылат. Чыңдыгында Ал, аябай улук жана адилеттүү зат».

Бул үч түрдүү вахий төмөнкүлөр:

1. Аллах айрым маалыматтарды же маанилерди пайгамбардын же башка бир инсандын дилине таштайт;
2. Азирети Мусага дарактан үн каткандай, бир гана көшөгө артында элчисине сүйлөйт.

3. Аллах менен инсан ортосунда айырмалуу жаратылган периштелер тобунан жооптуу бирин элчи катары жиберет. Бул элчи-периште пайгамбарга Аллахтын сөзүн жеткирет, вахий кылат. Куран вахийи, пикирибиз боюнча, бир гана Жебирейилдин ортомчулугу аркылуу түшүрүлгөн.

Вахий Аллах – Жебирейил - Пайгамбар ортосунда болгон жараян болгондуктан, мунун ички маанисин инсандардын билүүсү мүмкүн эмес. Мындай жагдайда *вахий* ички мааниси жагынан субъективдүү жараян болуп саналат.

Вахий келген мезгилде Азирети Пайгамбар кара терге түшүп, чыйрыккандыктан жылуу жамынчы жабылышын каалайт эле. Аллахтын сөзүн кабыл алуунун оордугу анын ар бир абалынан көрүнүп, канчалык татаал экендиги түшүнүктүү болуп турган. Азирети Пайгамбардын айтымында, вахийдин келишинин эң татаалы - периштенин коңгуроонун шаңгыр үнүндөй катуу үн менен келгендеги учуру болгон. Илимий булактарда белгиленгендей, алгачкы вахий миладий эсеби боюнча 610-жылы Азирети Пайгамбарга Хира үңкүрүндө келген. Азирети Пайгамбар элчилик жоопкерчилигин алууга айлап- жылдап даярданып жүргөн. Ал Хира үңкүрүндө рухий жана моралдык жактан толук жетилген болчу. Бир күн Хира үңкүрүндө отурган мезгилде мурда эч кездешпеген, бейтааныш тажрыйбага ээ болот. Ага Жебрейил келип: "Оку", - дейт. Ал окууну билбей тургандыгын айтат. Периште үч жолу аны катуу кысып: "Оку", - дейт. Натыйжада, Алак сүрөсүнүн башкы беш аятын окуйт. Ушул окуядан баштап, Азирети Пайгамбардын элчилик вазийпасы башталып, өмүрүнүн акыркы мезгилине (өлүмүнө аз убакыт калганга) чейин уланган.

1.1. Вахий кылынгандардын аныкталуусу жана сакталуусу

Азирети Пайгамбар - акыркы пайгамбар, ал эми анын алып келген вахийи да - акыркысы. Андыктан, «Курандын» нуру, Араб жарым аралында гана чектелип калбайт жана чектелген жок. Тарых «Куран» нурунун тездик менен жайылуусунан башка башка бат жайылганга күбө болгон жок. Алла Таала «Куранды» али китеп болуп бүтө электе эле «аль-Китаб» деп атаган болчу. Алланын Куранга «аль-Китаб» аталышын берүүсүнүн түпкү мааниси - анын жазылуусун каалагандыгы.

Маалым болгондой, «Куран» коомдук муктаждыктарга жараша бөлүм-бөлүм болуп түшүрүлүп турган. Куран аяттарынын ушундай түрдө түшүүсү, Куранды вахий кылган Аллахтын тыюу салган жана жазалоочу зат эмес экендигин; даяр эмес учурда жана алыкүчү жетпеген маселеде инсандарды эч нерсе менен милдеттүү кылбай тургандыгын айгинелейт. Алланын жеке адамга жана жамаатка татаал, аларды машакатка салган бир да максаты жок. Анткени анын буюрганы, рахматы бардык нерсени камтыган. «Курандын» бөлүм-бөлүм болуп түшүрүлүүсүнүн дагы бир себеби анын ыкчам жана жеңил жатталуусуна шарт жана даанышмандыгы т.а. материалдардын аздыгы анын жеңил жазылуусуна өбөлгө түзгөн.

«Куран» түшкөндө сахабалар жаттап, алардын эс-тутуму аркылуу да жазылып турган. Аяттар түшүрүлгөндө Азирети Пайгамбар Жебрейил периштенин буйругу менен иретке келтирип, катарын, тизмесин вахий жазуучуларга айтып турган, катиптер (көчүрүүчүлөр) да буйрукту кынтыксыз аткарып турушкан.

Бир риваят боюнча Азирети пайгамбар 40 чакты вахий жазуучу катиптерди иштеткендиги айтылат. Алгачкы төрт калийпанын жанында Убай б.Каб, Халид б.Валид, Зайт б. Сабит жана Муаз б.Жабал сыяктуу вахий жазуучуларды санай алабыз.

Бухаринин «Ас-Сахихиндеги» маалыматтарга таянсак, Азирети Пайгамбар ар бир рамазан айында Жебрейил периштеге «Курандын» ошол мезгилге чейинки түшкөн аяттарын бир жолу окуп берип турган. Ал каза болордон мурдагы рамазан айында «Куранды» толук эки жолу окуп бергендиги кабар берилет. Ошондой эле, бир топ аятта Алла Таала «Куран» аяттарынын пайгамбардын жадында сакталып туруусун өз көзөмөлүнө алгандыгы, анын аяттарынынн эч бири азайышы же көбөйүшү мүмкүн эместигин айткан. Алла Таала акыркы рамазан айында Жебрейил аркылуу «Куран» аяттарын акыркы жолу көзөмөлгө алган. Арийне, Ал «Зикирди биз түшүрдүк жана аны коргоо да бизге таандык» деп буюрган.

1.2. “Курандын” Мусхаф абалына келтирилүүсү

Азирети Абу Бакирдин халифалфк мезгилинде динден кайткан уруулар менен байма-бай согуш болуп турган. Бул согуштардан биринде, Ямама согушунда, «Куран» жаттаган 70тей хафыздар шейит болгон. Азирети Умар бул окуядан кийин «Куран» жаттаган хафыз сахабалардын шейит болгонун негиз кылып, Азирети Абу Бакирге «Куранды» эки беттүү китеп формасына топтоо керектигин айтат. Азирети Абу Бакир "Пайгамбардын кылбаган ишин кантип кылам", - дейт. Бирок Азирети Умардын кайра-кайра айткан сунушун жана талабын орундатууга макул болот. Муну ишке ашырууга Зайт б. Сабит гана ылайыктуу экендигин белгилешет. Халифа

Азирети Умардын жанынан Зайтти чакырып, ага Азирети Умардын сунушун айтат жана «Куранды»топтоо ишин баштоону сунуштайт. Алгач Зайт да бул сунушка макулдугун берген эмес, бирок кийинчерээк «Куранды»топтоо ишинин зарыл экендигин түшүнүп, сунушту кабыл алат. Зайт күжүрмөн эмгектенүү менен «Куранды»эки беттүү китеп кылып топтоп, Азирети Абу Бакирге берет. Бул нускага «*Мусхаф*»аты берилет. Азирети Умар өзүнөн кийин кимдин калыйпа боло турганын билбегендиктен, Мусхафты кызы Хафсага берген.

«Куранды»топтоонун максаты Азирети пайгамбардын үйүндө турган жана сахабалардын жадында турган «Куранды»толуктап, баш-аягын иреттеп, кол жазма менен китеп абалына келтирүү болгон. Албетте, бул милдет Пайгамбардан кийин анын укуктарын алган Калыйпага тиешелүү болгон. «Куранды»коргоону Аллах Таала өзүнө алган болсо да, Ал инсан, коом жана тарыхка байланыштуу өнүгүүлөрдү, жараяндарды белгилүү реалдуу себептерге байланыштырган. Бул - Аллахтын сүннөтү. Аль-Хаким ысымын Азиз ысмынан жогору коюп, күчү жетип турса да көрүнгөн ааламдагы окуяларды жана жараяндарды өз табигый абалы менен өзгөрүүсүнө койгон. «Куранды»топтоо окуясы Аллахтын даанышмандыгын билген Пайгамбардын досторунун ишке ашырган тарыхый иши болуп калды. Мына ушинтип «Куран»эч ким каршы чыга албай турган жол менен кийинки муунга өткөрүлүп берилген.

1.3. Азирети Осмон мезгилинде «Курандын»

көбөйтүлүүсү

Бухаринин «Ас-Сахихинде»ушул темага байланыштуу риваят бар: «Армения жана Азербайжан

сапарына катышкан ирактык жана сириялык аскерлер арасында *кыраат* айырмачылыктары бар экендиги аныкталды. Хузайфа б. Ал-Яман, Азирети Осмонго келип, кыраат айырмалары туурасында кыжалат экендигин айтып, мындай деди: "Эй Момундардын Амири, бул үммөт Куранга гана тиешелүү, ошондуктан жөөттөр менен христиандардын абалына түшүп кетпеш үчүн аларга жардамыңды бер", - деди. Буга байланыштуу Азирети Осмон Хафсага кабар берет: «Бизге «Куран» барактарын бер, аларды көбөйткөндөн кийин сага кайтарабыз», - деди. Азирети Хафса барактарды жиберет. Азирети Осмон Зайт б. Сабит, Абдуллах б. Аз-Зубайр, Саид б.ал-Ас, Абдурахман б.ал-Харис б. Хишамдарга буйрук берди. Алар «Куран»барактарын көбөйтүштү (көчүрүп чыгышты). Азирети Осмон аларга бул ишти берерде курайштык үч кишиге мындай буйрук берген: «Эгерде «Курандагы»бир нерсе жөнүндө Зайт б. Сабит менен араңарда талаш болуп калса, аны курайш диалектикасы менен жазгыла. Анткени «Куран» алардын тилинде түшкөн». Жумушчу топ берилген буйрукту орундатып, «Курандын» нускасын көбөйттү. Азирети Осмон асыл нусканы Хафсага жиберди жана көбөйтүлгөн нускалардын ар бирин бирден аймактарга жөнөттү да, бул нускадан башка нускалардын өрттөлүүсүнө буйрук кылды».

Жогорудагы маалыматтардан белгилүү болгондой, Ислам мамлекети ийгиликтүү согуштук жүрүштөр менен каратып алган өлкөлөр көбөйүп, аймагы барган сайын кеңейип, түрдүү улуттар Исламды кабыл алышкан. Куран текстинин окулушу боюнча атайын белгилери коюлбагандыктан араб тилин билбеген-мусулманчылыкты жаңы кабыл алгандар «Куран» окууда кыйынчылыктарга

дуушар болушкан. “Куранды” жакшы билген инсандар ошол учурда бардык Ислам аймактарына жетише алган эмес. Араб жазуусун колдонуу терең жайылбагандыктан мусулмандардын айрымы «Куран»сөздөрүн башкача окуп жүрүшкөн. Демек, ушундай маселелерден улам «Куран»окуу техникасын өнүктүрүү көңүлдү бурган. Айтор, Хузайфа б.аль-Яман окуясынын аныкталышы жана калыйпанын бул маселе боюнча тез чара көрүү аракети «Курандын»нускаларынын көбөйтүлүүсүнө жалгыз себеп эмес болчу. Бул ошол учурдагы жалпы жараяндын натыйжасы эле. Балким, сириялык жана ирактык аскерлердин бири-бирин өлтүрө тургандай талаш-тартышка, карама-каршылыкка баруусу да нуска көбөйтүү ишин тездетүүгө себеп болуусу ыктымал. Азирети Осмон мусхафтарды көбөйттүрүп жаткан учурда момундар мурда бар болгон мусхафтарды окушуп турган. Айрым сахабалардын өзүнө таандык мусхафтарындагы да сүрөлөрдүн ирети айырмачылыктар болгон. Азирети Осмон «Курандын»окулушу боюнча келечекте олуттуу бир көйгөйлөр келип чыкпасын деп абалдын алдын алган жана атайын адистердин колу менен Куран нускасын көбөйтүп расмийлештирген. Азыркы «Куран»тексттери Азирети Осмондун Хафсадан алып көбөйткөн мусхафтан барып таянат. Бул окуя «Куран»тарыхы багытынан алып караганда аябай маанилүү окуя болот. Бардык сахабалар Азирети Осмондун нусканы көбөйтүү ишин жактырышкан. Бир гана Абдуллах б. Масуд алгач өзүнүн мусхафынын өрттөлүшүнө каршы болгон. Анын бул көз карашы Азирети Осмондун кылган ишинин туура эместиги менен байланышы жок. Ал узак жылдар бою окуп үйрөнүп калган мусхафынан

айрылууну каалабагандыгы гана себеп болгон (Albayrak, 2016, бб. 22-28).

II. «Куранды» таанып билүүгө түз байланышы бар илимдер

2.1. Аксамул Куран

«Куранда» касамдар бар. Алла өз ысмына, пайгамбарларга, «Куранга», периштелерге, кыямат күнүнө жана табияттагы кээ бир бар нерселерге (асман, ай, жылдыз, түн, кылым) касам айткан. «Курандагы» ант кайрылуулары, ант ичилген нерселерге жана андан кийин айтылган нерселерге көңүл бурат.

2.2. Дираят тафсири

Бир гана Пайгамбар жана сахабанын тафсирлерин жеткирүү менен гана чектелбей, башка булактарга да орун берген тафсирлер Дираят тафсирлери деп аталат. Риваят тафсирлеринен сырткары, көптөгөн Куран тафсирлери ушул категорияга кирет.

Кээ бир Дираят тафсирлери төмөнкүлөр:

Абу Жафар ат-Тусинин (ө.460/1068) Тафсирут-Тыбяны;

Ат-Табресинин (ө.548/1153) мажмаул-Баян фи Тафсирул-Кураны;

Фахруддин ар-Разинин (ө.606/1209) Мафатихул Гайбы;

Ал-Байзавинин (ө.685/1288) Анварут-Танзил ва Асратут-Тавили;

Ан-Насафинин (ө.710/1310) Мадарикут-Танзил ва Хакаикут-Тавили;

Абу Хайян ал-Андулусинин (ө.745/1344) ал-Бахрул Мухити;

Абуссууттун (ө.982/1574) Иршадул-Аклиз-Саалими;

Ал-Алусинин (ө.1270/1853) Рухул Баяны;

2.3. Амсалул Куран

Амсалул бул - бир нерсенин окшошу, далил жана хужжат маанилерин туюнткан масал сөзүнүн көптүк түрү. Курандагы окшоштуруулар маанилүү темаларды, кабыл алуучунун зээнинде чагылдыруучу ролду ойнойт. Ошондуктан кабыл алуучулар айтылгандарды жеңил түшүнөт. Педагогикада чоң мааниге ээ болгон салыштыруулар менен түшүндүрүү усулу Алла тарабынан Куранда көп колдонулган ыкма болуп эсептелет. «Куранда» окшоштуруу, салыштыруу усулу боюнча атайын эмгектер жазылган.

2.4. Асбабун-Нүзүл

«Куран» аяттарынын түшүрүлүүсүнө себеп болгон окуялар, өнүгүүлөр жана шарттар Асбабун-Нүзүл деп аталат. Асбабун-Нүзүл илими – «Куран» илимдеринин эң маанилүүлөрүнүн бири. Анткени түшүү себептерин билүү Куранды дагы жакындан жана кандай китеп экендигин терең түшүнүүгө салым кошот. Себеби Нүзүлдөр «Курандын» тарыхый жана коомдук шарттарын кийинки муунга жеткирип турат.

Асбабун-Нүзүлдүн түпкү маалымат булагы сахаба болуп саналат. Анткени алар вахийдин инзал кылынышындагы күбөлөрү болгон. Асбабун-Нүзүлгө байланыштуу кабарлар Куран Тафсириде жана бул багыттагы атайын изилденген эмгектерде орун алат.

Асбабун-Нүзүл чыгармалары:

Али б.ал-Мадининин (ө.234/848) Асбабун-Нүзүлү;

Ал-Вахидинин (ө.468/1076) Асбабун-Нүзүлү;

Ас-Суютинин (ө.911/1505) Лубабун-Нүкул фи Асбабун-Нүзүлү.

2.5. Гарибул Куран

Гарби сөзү жат, түшүнүүдөн узак жана жабык деген маанилерди туюнтат. «Куранда» орун алып, бирок араб элинде кеңири колдонулбагандыктан, кеңири түшүнүгү жок сөздөрдү гариб деп айтышкан. «Куран» илиминде мындай сөздөрдү изилдеп, түшүндүрүү усулу Илму Гарибул-Куран деп аталган.

2.6. Ал-Хуруфул Мукаттаа

Кээ бир сүрөлөрдүн башталышында бир же бир канча ариптен турган жана араб тилинде белгилүү бир мааниде колдонулбаган арип жана ариптер тобу ал-Хуруфул-Мукаттаа деп айтылат. Мындай тамгалар «Курандын» 29-сүрөсүнүн башында келет. Булар нун, каф, та син, алиф лам мим сыяктуу тамгалар. Бул ариптердин маанисине байланышкан түрдүү божомолдогу көз караштар айтылган. Эң белгилүүсү - ал-Хуруфул-Мукаттаалар б.а. Куранды кабыл алуучулардын көңүлүн буруу үчүн колдонулган.

2.7. Иъжазул Куран

Иъжаз сөзү сөздүктө алсыз кылуу маанисин билдирет. Бир нерсенин окшошун жасоодо башкаларды алсыз кылган нерсеге да мужиза делинет. «Куран» Азирети Пайгамбардын эң улуу жана адабий мужизасы болуп саналат. Анын окшошун алып келүү мүмкүн эмес. Анын Иъжазы (теңдешсиздиги), айрыкча адабий методу менен өткөн жана келечекке байланыштуу кайып кабарлары аркылуу өзүн көрсөтөт. Мусулман аалымдары «Курандын» Иъжазы темасы боюнча көп изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн.

2.8. Мансух

«Куранда» кийин түшүрүлгөн аят жана аяттар өкүмү токтотулгандыгы тууралуу айтылган аяттар мансух деп айтылат. Жыйырма үч жыл ичинде түшкөн «Куран»

аяттарынын коомдогу өзгөрүүлөргө, жараяндарга шайкеш келгенин эске алганыбызда, кээ бир аяттар бир эле темада эки башка өкүм билдирген көрүнүштө болгон. Негизинен, мындай өзгөчөлүк «Курандын» жашоодогу өзгөрүлүп туруучу окуяларга жооп катары түшүрүлүүсүнүн натыйжасы болуп саналат. «Куран» бир маселеге байланыштуу өнүгүүгө карата жаңы нерселерди айтат. Бул башка-башка нерселердин кайсынысын жашоодо колдонуу керектигин талдоодо, мурда түшкөн аятка мансук, мындайча айтканда, өкүмү токтотулган деп эсептелинет.

2.9. Мубхамаатул Куран

«Куранда» ким же эмне экендиги так билинбеген исми ишараттар, исми мавсулдар, ат атоочтор, жинс ысымдары, белгисиз заман жана макан зарфтары жана белгисиз өлчөмдү билдирген сөздөр мубхамат болуп эсептелет. Бул сөздөрдү ачыктап түшүндүрүүнү өзүнө алган «Куран» илими Мубхаматул «Куран» деп аталат. Мубхаматка байланыштуу мисалдарды «Курандан» көрүүгө болгондой, бул багытта атайын жазылган эмгектерден да табууга болот.

2.10. Мухкам

Маанилери түшүнүктүү болгон аяттарды мухкам аяттар деп айтабыз. Аали Имран сүрөсүнүн 7-аятында мухкам аяттар китептин негизин түзөт деп сыпатталат. Муташабих аяттарды мухкам аяттардын жардамы менен түшүнүүгө аракет кылуу Ислам аалымдары кабыл кылган негизги принцип болот. Адал, арам, намаз, орозо, зекет, ажылык сыяктуу темаларды баяндаган аяттар жалпысынан мухкам деп айтылат.

2.11. Мушкилүл Куран

Маанилери карама-каршы жана татаал көрүнгөн аяттар мүшкүл аталып, мындай аяттарды изилдөөнү көздөгөн куран илими Мушкилул Куран илими болуп саналат.

Татаал жана карама-каршы көрүнгөн маанилерди кылдат тактаганда «Куранда» карама-каршы эмес берилгендигин айтууга болот. Анткени татаал жана карама-каршы көрүнгөн аяттар бир темада эмес жана бирдей шарттарда, бирдей муктаждыктарга жооп бербейт. Ошондуктан түрдүү мезгилдерде жаралган түрдүү абалдарга байланыштуу маанилерди, тарыхый жана коомдук шарттардын алкагында гана баалоо керек. «Куранды» тарых жана коомдон сырткары текст катары окугандар анда маанилери карама-каршы сөздөр бар деп ойлошот. Чындыгында, «Куран» - 23 жыл ичинде түрдүү коомдук өнүгүүлөрдү кадам сайын көзөмөлдөп калыптанган текст. Андыктан Курандын мындай өзгөчөлүгүн эске албай окуу, туура эмес түшүнүккө жана ойго алып барат.

2.12. Муташабих

Максаты так билинбеген, чечмелеп гана түшүнүү зарылдыгы бар аяттар муташабих аяттар деп айтылат. Али Имран сүрөсүнүн 7-аятында «Курандын» айрым аяттары муташабих экендиги жөнүндө кабар берилет.

Кээ бир ислам аалымдары мындай аяттардын чыныгы максаты, так маанилери ачыкталбай, билинбей тургандыгын, андыктан буларды чечмелеп таъвил кылбоону туура деп эсептешет. Тескерисинче, кээ бир аалымдар муташабих аяттарды чечмелеп тавил кылуу мүмкүн экендигин айтышат.

Биздин пикирибиз боюнча, муташабих аяттар «Куран» айланасында терең ой жүгүртүү зарыл экендиги маанилүү. Бул аяттар «Курандын» ар бир кылымда өзгөрүп туруучу касиетке ээ экендигине жана маалыматтарды эске алып турууга шарт түзгөн, мааниси кенен берилген Илахий Китеп катары далилдеп турат.

2.13. Насих

Хронологиялык тартипте мурда түшкөн аяттын же аяттардын өкүмүн токтоткондугу тууралуу айтылган аяттар насих деп аталат. Андыктан насих деп өкүмү өткөн аяттарды айтышат.

2.14. Насх

Шариятта бир өкүмдүн башка өкүм тарабынан токтотулуусу насх деп айтылат. Ислам салттуулугунда кээ бир аалымдар Куранды насх бар экендигин, ал эми кээ бири жок экендигин айтышкан. Чындыгында, насх көйгөйү өзгөрүп турган жашоо шарттарына жооп катары пайда болгон. «Курандагы» Насх көйгөйү тууралуу талаш-тартыш бүгүнкү күндө да талкууланып келет. Бул «Курандын» кандай китеп экендиги, тарых жана коом ичиндеги милдетине байланыштуу маселелерге бериле турган жоопторду так аныктагандан кийин гана карала турган бир көйгөй катары каралууда.

2.15. Вужух жана Назааир

«Куранда» бир сөздүн бир канча мааниде колдонулушу Вужух деп аталат. Хүда сөзү буга мисал боло алат.

«Куранда» бир канча сөздүн бир эле мааниде колдонулушу Назааир деп аталат. Мисалы, жаханнам, наар, сакаар, хутама, жахиим сыяктуу сөздөр Жаханнам маанисин туюнтат (Albayrak, 2016, бб.156-169).

«Курандын» ички түшүнүү методикасы

Биздин бул изилдөөбүздө Курандын өзүнүн ички түшүнүү ык-усулдарына кеңири мисалдар менен токтолдук. Тафсир дисциплинасы бул усулду ««Куранды» «Куран» менен тафсирлөө методу» деп айтат (Раҥаси, 2002, б.398).

Жыйынтыктар жана талкуулар

Аятты туура аңдап түшүнүүдө аяттын өз контексти аркылуу чемелеп түшүнүү ыкмасы пайдалуу болуп саналат. Айрыкча көлөмдүү аяттарды түшүнүүдө бул усул эффективдүү экендиги тажрыйбаланган. М: Бакара сүрөсүнүн 2/275-аятынын башында «Сүткорлук кылгандар, кыямат күнү кабырларынан шайтан тийген кишилер сыяктуу турушат. ..» деп айтылып, ушул эле аяттын уландысында «Анткени, алар: «Чындыгында соода-сатык да сүткорлукка окшош» - деп айткандары себеп болот. Алла соода-сатыкты адал, сүткорлукту арам кылды» деген маанини айтуу менен аяттын башындагы айтылгандардын мааниси ачык-айкын болуп турат. А эгерде бул аяттын баш жагын эле окуп, калган уландысын окубай койгондо, аяттын негизги мааниси башка жакка бурулуп кетмек.

Бакара сүрөсүнүн 187-аятында орозо кармоо тууралуу жана эртең менен оозду бекитүүнүн убагы айтылганда «... Ак жип менен кара жиптин айырмасы даана көрүлгөнгө чейин жегиле-ичкиле» деген аятты далил кылып, ак жип менен кара жипти жастыгынын астына коюп жаткан сахабалар да болгон. Ал эми аяттын аягы «таңдан» деп таң сүрүлө баштаганын негиз кылып ачыктап койгон. Мында да эгер аяттын аягындагы таң сөзүн эске албай аятка маани берсек, жаңылыштык менен түшүнүп алууга жол ачылмак.

«Курани Карим» адамзатка келген. Ал эми адамзат бир маселени аңдап-түшүнүү үчүн оболу жөнөкөй, андан

соң деталдуу чечмелеп, ачыктап түшүнүүгө муктаждыкты туят. Ал мисалдар менен бекемделгенде толук өз максатына жетет. Демек, «Куранда» дагы бир канча мисалдарды айтып берсек болот. «Куран» айрым бир теманы айтып, аны башка аяттар менен кеңейтип, ачыктап, салыштырып түшүндүрүп берет. Анткени, Куран инсанга түшкөн. Инсандын табияты ушундай усул менен аңдап-түшүнүүгө ыңгайлаштырылган. Адам баласынын кабыл алуусу аз-аздан акырыңдык менен кабыл алат. М: Фахруддин ар-Рази Бакара сүрөсүнүн 116-аятындагы «баш ийүүчүлөр-коонитуун» сөзүн Курандын башка сүрө жана аяттарындагы кеңейтилген түрдүү маанилерине токтолгон. Анын ою боюнча, бул сөздүн түпкү мааниси «улантуу» деген мааниде. «Куранда» бул сөз бир канча маанилерде колдонулган:

1. Моюн сунуу маанисинде. Мисалы, «Эй Марям, Раббыңа моюн сун» (Али Имран сүрөсү; 43);

2. Узак убакыт кыямда (тик туруу) маанисинде. Мисалы, Азирети Пайгамбардан «кайсы намаз фазилеттүү болот?» деп суралганда «кунуту узун болгон» деп жооп берген;

3. «Унчукпоо» маанисинде. «Аллахтын алдында толук сунган (унчукпаган) абалда тургула» (Бакара сүрөсү;238). Сахабалардан Зайт бин Акрам (р.а.) «...бул аят келгенге чейин биз намаздарда сүйлөшүп турчу элек» деп айткан. Андыктан, бул аят келгенден кийин намазда сүйлөшүү тыюу салынган.

Разинин тафсир методунда тафсир кылган бир аяттын маанисин кеңейтүү үчүн башка аяттарды мисал катары салыштырып, байланыштырганын көрүүгө болот (Арипов, 2016, б. 87).

Разинин пикири боюнча, «Бизди туура жолго багытта» (Фатиха,6) аяты «Оо, Эгебиз! Бизди туура жолго багыттагандан кийин биздин жүрөгүбүздү адаштырба» (Али Имран сүрөсү; 8) деген маанини кошо берет. Анткени канчалаган аалым бар, анын дилине кичинекей бир күмөн жаралып, ошонун айынан акыйкаттан адашып, буту мүдүрүлүп, туура жолдон адашып кеткен (Рази, бб. 24, 257).

«Раббыңдын ысмы менен оку!» (Алак сүрөсү; 1). Тагыраак айтканда анын улуу ысмы менен баштап оку. Бул аят Аз. Мухаммед пайгамбарга Хира үңкүрүндө периште жанына келип катуу талап менен «Оку» деген. Ал ошол убакытка чейин окууну билбеген. Мухаммед: «Мен окууну билбеймин го, эмнени окуюн?» -деп айткан. Андан соң катуу басым менен «Оку деди. Ал кайрадан «Мен окуганды билбеймин» -деди, ошентип биринчи-экинчи жолу айтылган «Оку» буйругу, али Куран китеби толук боло элек, окуу ишине даярдоо этабы эле. Перинтенин үчүнчү жолку мажбурлоосунан кийин «Оку! Жараткан Алланын аты менен» деген буйругу менен баштаган.

Демек, бул буйрук биринчи вахийде окуганды билбеген пайгамбарды окуу тартибине салган. Андан кийин окурман кылып, биринчи милдетин аятта окуганды үйрөтө баштаган.

Ушундай жол менен аны тарбиялаган Аллахты таанытуу жана анын аты менен окуганды түшүндүргөн. «Чындыгында, сен бул убакытка чейин окуган жоксун» (Анкабут сүрөсү; 48) «Китептин жана ыйман негиздеринин эмне экенин билген эмессиң» (Шуура сүрөсү; 52).

Жаратуунун ээси болгон, сени жаратып чоңойткон, сага жана сенин ар бир ишиңе ээ болгон Раббың сени окурман кылды, окуганга бир «Куран», бир китеп түшүрө

баштады. Ушундай үйрөтүлгөн сыяктуу Ал Раббыңдын аты менен баштаганча Оку!.

««Куран» окуганыңда шайтандан Аллага баш калкала» (Нахл сүрөсү; 98) аятта айтылгандай, «Кырааттын акыйкаты, сөздү туш келди айтуудан көрө, биринин артынан бирин байланыштырып ооздон айтуу» (Hamdi Yazır, 1993, б. 548). зарылдыгын белгилейбиз.

Корутунду

Изилдөөбүздө каралгандай, ислам илимдеринде «Куранды» чечмелөөнүн тафсир, хадис, калам, Фикх, тасаввуф, ахлак, фикх ык-усулдары философия ж.б. илимдеринде да кеңири кездешет. Демек, мусулман дүйнөсүнүн жашоосунда, Ислам маданияты жана архитектурасында, Ислам шаар маданиятында, коомдун жашоо чөйрөсүндө, мусулмандардын дүйнө таанымдарында «Куранды» чечмелөө ык-усулдарынын уюткуларын байкоого болот. Курандын жол көрсөтүүчүлүк жагы, нуру жана руханияты ислам коомуна терең сиңген.

Жыйынтыктап айтканда, «Куранды» чечмелөө усулун жана тафсирин бир гана тафсир жана «Улүүмүл Куран» эмгектеринен же ислам илимдер алкагынан гана издөө жетиштүү эмес. Аны талдоо, чечмелөө иштерин жогорудагы ык-усулдардан башка, мусулман дүйнөсүнүн жашоо маданиятынан, искусствосунан да издөө зарылдыгы бар.

Жогорудагы изилдөөлөрдө байкалгандай, ислам илиминдеги «Куранды» тафсирлөө усулдарынын эффективдүүлүгү, ички усулдардын маанилүүлүгү жана тафсир усулу тууралуу эмгектер «Куранды» ар тараптуу туура таанытууга, аны так түшүнүүгө максат кылгандыгы

аныкталды. Бул усул-ыкмаларды «Курандын» аяттарын окутууда, текст менен иштөөдө пайдалануу сунушталат.

Колдонулган адабияттар

1. Ниязали Арипов. (2016). ««Куранды» «Куран» менен тафсирлөө. Из басма. Бишкек.
2. Фахруддин ар-Рази. Мефатихул-Гайб. IV;I. Тахран.
3. Ahmet Cevizci. (2000). Felsefe Sözlüğü. Paradigma басмаканасы. Стамбул.
4. Халис Албайрак. (2016) Тафсир усулу (каторгон: Н.Арипов). Из басма. Бишкек. 2016.
5. Mehmet Raşacı.(2002). «Kuranın Açıklanması ve Yorumlanması» İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. XXVI. Анкара.
6. Elmalılı M. Hamdi Yazır. (1993). Hak dini Kuran dili. Şura Yayınları.VIII. Стамбул.